

לאומיות ואוניברסליות בתפילות ראש השנה

הרב יצחק אייזיק ווייס - תשס"ג

הדמיון המרכזי של תפילות ראש השנה הוא: מלכות ה' בעולם. הדרך למלכות ה' בעולם כולו עוברת דרך עם ישראל. ראשית כל עם ישראל חייב לקבל עליו את מלכות ה', ורק באמצעות הדגמא הלאומית של ישראל תתפשט המלכות על העולם כולו. "ישראל באומות - כלב באברים" - אומר ר' יהודה הלוי (ספר הכוזבי מאמר ב'). יש לו תפקיד מרכזי: להזרים דם וחמצן לכל אברי הגוף. עליו להיות בריא וחזק ומלא דם וחמצן בעצמו, כדי שיוכל לספק את תצרוכתם של כל האברים. אין לאומיותם של ישראל דומה ללאומיות של כל עם ולשון. היא לאומיות אוניברסלית, אך דווקא משום כך היא חייבת לפתח את עצמה, כדי שתוכל למלא את שליחותה האוניברסלית. תפילות ראש השנה בנויות כמחרוזת שבהן חרוזות הלאומיות הישראלית והאוניברסלית העולמית זו ליד זו, כשכל אחת מהן משלימה את חברתה.

הקדושה

נפתח בברכת הקדושה.

הקדושה המורחבת הנהוגה בימים הנוראים בנויה באופן סימטרי: פיסקה אחת - לאומית, השנייה - אוניברסלית, וחוזר חלילה.

א. "ובכן יתקדש שמך על ישראל עמך, ועל ירושלים עירך..." (לאומי).

ב. "ובכן תן פחדך על כל מעשיך ואימתך על כל מה שבראת, וייראוך כל המעשים וישתחוו לפניך כל הברואים... ושמן נורא על כל מה שבראת" (אוניברסלי).

ג. "ובכן תן כבוד ה' לעמך, תהילה ליראיך... שמחה לארצך וששון לעירך" (לאומי).

חלק לעולם הבא. והוא שיקבל אותן ויעשה אותן מפני שציווה בהן הקב"ה בתורה והודיענו ע"י משה רבנו שבני נח מקודם נצטוו בהן. אבל אם עשאו מפני הכרע הדעת - אין זה גר תושב, ואינו מחסידי אומות העולם אלא מחכמיהם. (זוהי כנראה הגירסה המדוייקת. בדפוסים נאמר: ולא מחכמיהם).

שופרות

מלכות ה' האוניברסלית, יסודה בהתגלות ה' בסיני לישראל. אלא שישראל נצטוו בסיני תרי"ג מצוות, ואומות העולם שבע מצוות בלבד. מעמד הר-סיני היה אמנם לאומי, אך הוא מחייב את העולם כולו. וממילא הלאומיות הופכת להיות אוניברסלית. ועל כך נאמר במעמד הר סיני: "ואתם תהיו לי ממלכת כוהנים".

ישראל צריכים לשרת ככוהנים את העולם כולו. וכן אומרים אנו בתפילת השופרות: "אתה נגלית בענן כבודך על עם קדשך לדבר עמם... גם העולם כולו חל מפניך".

למנצח לבני קורח

גם פרק מ"ז בתהילים, המקדים את תקיעת השופר, מדגיש רעיון מורכב זה, של הלאומיות האוניברסלית. הוא פותח בהכרזה אוניברסלית:

"כל העמים תקעו כף ---

מלך גדול על כל הארץ ---"

ועובר לתפקידו של ישראל בהדרת העולם לקראת ייעודו זה:

"ידבר עמים תחתינו" (אין הכוונה להדברה, חלילה, אלא להנהגה: עי' מכות י"א ע"א).

יבחר לנו את נחלתנו...

ארץ ישראל נבחרה כארצו של עם ישראל, לא כצורך בבעלות רכושנית אלא כדי שתשמש במה להתרחשויות האוניברסליות. לשם כך היא צריכה להיות נחלתנו. הארץ המיוחדת היא מרכזה של הארץ כולה:

"כי מלך כל הארץ א-להים מלך

א-להים על גויים"

והפסוק החותם, משלב את האוניברסליות עם הלאומיות:

"נדיבי עמים נאספו, עם א-להי אברהם".

לא בכדי הוזכר כאן אברהם דווקא, כי הוא "אב המון גויים"; הוא הקורא בשם ה' לכל העולם

ד. "ובכן צדיקים יראו וישמחו וישרים יעלוזו וחסידים ברינה יגילו... וכל הרשעה כולה כעשן תכלה...".

על כרחנו מבנה התפילה מחייב לפרש את הצדיקים, הישרים והחסידים ככינויים לחסידי אומות העולם. וכן הסיומת: "כי תעביר ממשלת זדון מן הארץ" - לשלטון הרשע בעולם כולו. הקטע האחרון מסכם את התפילה כולה ומשלב בתוכו גם אוניברסליות וגם לאומיות.

ה. "ותמלוך אתה... מהרה לבדך על כל מעשיך (אוניברסליות) בהר ציון משכן כבודך ובירושלים עיר קדשך" (לאומיות).

ובעיקר הפסוק החותם:

"ימלוך ה' לעולם, א-להיך ציון לדור ודור, הללויה!"

העולם וציון מתמזגים יחד. העולם הוא "ציוני", וציון היא "עולמית". ולא מתוך טשטוש. אדרבה, מתוך הבחנה והכרה שמציון תצא תורה ודבר ה' מירושלים.

אתה בחרתנו

הברכה האמצעית, בנויה אף היא על עקרון דומה: תחילתה:

"אתה בחרתנו מכל העמים... ורוממתנו מכל הלשונות" (לאומיות).

וסיומה:

"מלוך על כל העולם כולו בכבודך... וידע כל פעול כי אתה פעלתו ויבין כל יצור כי אתה יצרתו" (אוניברסליות).

והסיומת מאחדת את שני היסודות ליחידה אחת:

"ויאמר כל אשר נשמה באפו: ה' א-להי ישראל מלך ומלכותו בכל משלה".

(המילה "כל" מופיעה בקטע זה 7 פעמים!)

ונשים לב: "אתה בחרתנו מכל העמים" אינו משפט העומד בפני עצמו, כפי שרבים קוטעים אותו מהקשרו ומסלפים את תוכנו. המשכו הרצוף הוא: "וקדשתנו במצוותיך וקרבתנו מלכנו לעבודתך".

הרעיון המרכזי הוא שמלכות ה' בעולם מופיעה דרך הצינור הלאומי של ישראל. הלאומיות הישראלית אינה אפוא שוביניזם צר אופק, אלא בשורה אוניברסלית. וזו הדרך: מתוך המרכז הלאומי הישראלי תתפשט מלכות ה' בעולם, במעגלים מעגלים, עד שתקיף את העולם כולו. אולם גם אז ישאר ישראל במרכז.

הרמב"ם נותן לכך ביטוי הלכתי בהלכות מלכים (פ"ח הי"א), באומרו:

כל המקבל שבע מצוות בני נח ונזהר לעשותן - הרי זה מחסידי אומות עולם, ויש לו

כולו; הוא אביהם של כל הגרים; הוא המדגיש את הייעוד האוניברסלי של ישראל. יעקב לעומתו, מציין את המסגרת הלאומית, כי לשם מילוי השליחות האוניברסלית יש צורך לחזק ראשית כל את המסגרת הלאומית ולמלא אותה תוכן. כי רק כאשר יש שפע פנימי תיתכן השפעה חיצונית.

הר בית ה'

מרן הרב קוק פירש, על יסוד הבחנה זו בין שני האבות, את דברי חז"ל: "לא כאברהם שקראו הר" - כלומר עצם בולט ונשקף למרחקים... "אלא כיעקב שקראו בית" - מקום סגור ומכונס.

אולם באחרית הימים - "נכון יהיה הר בית ה' בראש ההרים... ונהרו אליו כל הגוים..." ירושלים היא אכן עיר "בינלאומית"; אולם רק לאחר שעיר ציון תימלא בתוכן עשיר וגדוש כל כך עד שהמים המפכים מתחת הבית יוכלו להזין נחל אשר לא ייעבר, ואשר יוכל לרפא את ים המלח ולגדל בתוכו דגים כדגת הים הגדול רבה מאוד, ולהשקות על שפתו כל עץ מאכל לא יכול עלהו ולא יתום פרו, כי מימיו מן המקדש המה יוצאים (עפ"י יחזקאל מ"ז). מפעל ההשקיה הגדול, אשר חזה יחזקאל, מבטא בדרך ציורית את השפעתו של עם ישראל באמצעות המקום המקודש ביותר על מדבר העמים הצחיח, הצמא למי הדעת ולדבר ה'.

מלכויות

מבנה דומה לתפילת המלכויות:

"עלינו (=אנו, הלאומיות הישראלית) לשבח לאדון הכל" (=אדון העולם כולו).

"שלא עשנו כגויי הארצות ולא שמנו כמשפחות האדמה" (לאומי).

"כי ה' הוא הא-להים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת" (אוניברסלי).

"ועל כן נקוה לך... לתקן עולם במלכות שדי, וכל בני בשר יקראו בשמך... יכירו וידעו כל יושבי תבל, כי לך תכרע כל ברך, תשבע כל לשון" (הביטוי כל חוזר בתפילת עלינו 7 פעמים!).

והמשך המחרוזת:

"ויחי בישורון מלך..." (לאומי).

"מלך ישראל וגואלו" (לאומי).

"והיה ה' למלך על כל הארץ" (אוניברסלי).

והפסוק החותם, המשלב את הלאומיות והאוניברסליות יחד:

"שמוע ישראל: ה' א-להינו ה' אחד!"

"ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד"